

“Nederlandismes” in HAT³

Francien van Houwelingen en Adelia Carstens
Departement Afrikaans
Universiteit van Pretoria
PRETORIA
E-pos: adelia@tafrica.com
arievh@tn.co.za

Abstract

Dutch influence in HAT³ (1994)

*Although there is consensus among linguists that Afrikaans and Dutch are related languages, and that Afrikaans originated from 17th century Dutch, the differences between present-day varieties of Afrikaans and Dutch serve as proof that we are dealing with two separate languages. These differences should be clearly visible in descriptive as well as normative sources of the two languages. However, the third edition of *Verklarende Handewoordeboek van die Afrikaanse Taal* (HAT³), one of the leading Afrikaans standard monolingual dictionaries, contains headwords as well as microstructural information that do not agree with the reality of the Afrikaans of today. An empirical investigation conducted among Afrikaans-speaking dictionary users has proven that a significant Dutch influence is still prominent – in the micro- as well as the macrostructure of the dictionary. It is believed that the Dutch “thread” of many Afrikaans dictionaries has indirectly contributed towards the creation of a super-standard norm, which is partially responsible for the estrangement between the cultural language and the vernacular.*

1. Inleiding: Afrikaans en Nederlands

Oor die vestiging en ontwikkeling van Afrikaans in Afrika is al heelwat bespiegel en geteoretiseer. Die histories-taalkundige studies oor dié onderwerp val hoofsaaklik in twee denkskole uiteen. Volgens die tradisionele beskouing is Afrikaans ’n “veranderde” vorm van sewentiende-eeuse Nederlands wat hoofsaaklik ontstaan het as gevolg van ’n gelykmaking en vereenvoudiging van verskillende dialekte van sewentiende-eeuse Nederlands wat deur die emigrante uit Nederland

gepraat is, die gebrek aan kontak met Nederlands in Europa, en in 'n mindere mate as gevolg van taalkontak hier te lande met inheemse volkere en ingevoerde slawe (vgl. onder andere Pfeiffer, 1991:72; Raidt, 1976:154; Raidt, 1991; Scholtz, 1980). Volgens meer resente beskouings (vgl. Van Rensburg, 1983:138; 1994; 1997:33) het daar nie 'n verandering van Standaardnederlands na Afrikaans plaasgevind nie, maar 'n geleidelike proses van normverplasing as gevolg van taalkontak tussen Niestandaardnederlands ('n soort Nedersettingsnederlands wat vergelykbaar is met Negerhollands wat vroeër op die Karibiese Eilande gepraat is) met aanleedersvariëteite van Nederlands (variëteite van Nederlands wat deur die Koi en Maleis-Portugese slawe gepraat is) en later met ander tale soos Engels en die Afrikatale (vgl. Ponelis, 1993:27 e.v.). Volgens taalkundiges soos Ponelis en Van Rensburg het daar histories drie variëteite van Afrikaans ontstaan, te wete Kaapse Afrikaans (Suidwestelike Afrikaans), Oranjerivierafrikaans (Noordwestelike Afrikaans) en Oosgrensafrikaans (Oostelike Afrikaans), wat later as geografiese variëteite gevestig is (vgl. Van Rensburg, 1994; 1997:33). Oosgrensafrikaans is die variëteit wat in die eerste kwart van hierdie eeu gestandaardiseer is – gedeeltelik op basis van moderne Standaardnederlands – en die kultuurtaal geword het. Dit is ook die enigste variëteit wat tans nog in normatiewe taalbronne weerspieël word, en tot in die tagtigerjare die enigste variëteit wat in deskriptiewe taalbronne verantwoord is.

Nieteenstaande bepaalde fokusverskille met betrekking tot die "wording en ontwikkeling van Afrikaans" (Scholtz, 1980), is daar weinig dispuut oor die feit dat Afrikaans 'n Nederlandse basis het. Afrikaans (in sy wydste omvang) en Nederlands is egter nie vandag meer variëteite van dieselfde taal nie; hulle het inderdaad twee afsonderlike tale geword. Hierdie verskille is in verskeie vak-kundige bronne gedokumenteer, byvoorbeeld in De Villiers (1986), en behoort werklikheidsgetrou in sowel die deskriptiewe as in die normatiewe bronne (grammatikas, woordeboeke, ens.) van die onderskeie tale weerspieël te word. Tog is daar 'n beduidende hoeveelheid taalinligting in toonaangewende Afrikaanse handwoordeboeke wat nie strook met die Afrikaanse taalwerklikheid nie, maar sowel mikrostruktureel as makrostruktureel sterk by Nederlands aanleun. Hierdie feit is deur verskeie taalkundiges bevestig (vgl. Ponelis, 1992; Gouws & Ponelis, 1992; Carstens, 1994; 1995a; 1995b), en met voorbeelde toegelig. In hierdie bydrae word gepoog om sodanige bewerings te substansieer aan die hand van empiriese navorsing wat onder 'n groep Afrikaanssprekendes gedoen is.

2. Die Nederlandse basis van Afrikaanse woordeboeke

In die leksikografiese geskiedenis van ontwikkelende tale word eentalige verklarende woordeboeke gewoonlik voorafgegaan deur tweetalige woordeboeke wat die doeltaal (in hierdie geval Afrikaans) verbind aan die leksikon van 'n

gestandaardiseerde taal (bv. Engels). Tweetalige woordeboeke moet dus wel die mate van standaardisering (“gestandaardiseerdheid”) van ’n ontwikkelende taal weerspieël, maar kan ook ’n katalisator wees in die standaardiseringsproses (vgl. Zgusta, 1989:70). In die geval van Afrikaans is daar aanvanklik sterk op woordeboeke van Standaardnederlands gesteun om ekwivalensie met Engels te bewerkstellig, en om te help met die standaardisering van Afrikaans. Hoewel die aanleun by Nederlands nie as sodanig gekritiseer kan word nie, kan die omvang van die aansluiting van Afrikaans-Engelse en Afrikaanse woordeboeke by Standaardnederlands wel gekritiseer word. Gouws en Ponelis (1992:29) meen dat “Although the Dutch lexical base of Afrikaans [...] and the importance of Standard Dutch as a medium in the standardization of Afrikaans may not be ignored, the scope of Standard Dutch influence in TW (*Tweetalige Woordeboek*) contradicted some of its aims regarding the reflection of actual Afrikaans usage”. Hulle haal voorbeelde uit die jongste uitgawe van TW (1984) aan om hierdie stelling te onderskryf.

Weens die feit dat die verklarende woordeboeke van ’n ontwikkelende taal gedurende die standaardiseringsproses gewoonlik sterk op vertalende woordeboeke steun, is dit nie verbasend dat vroeë verklarende woordeboeke van Afrikaans deur toonaangewende taalkundiges grootliks as vertalings van Nederlandse woordeboeke beskou is nie (vgl. De Villiers, 1983:8; Ponelis, 1992:81). Die probleem is egter dat hierdie tradisie van woordeboekvertaling “helaas voortgesit word” (Ponelis, 1992:81), en Afrikaanse woordeboeke nog steeds “opgestel (word) met die gebruikmaking van Nederlandse woordeboeke” (De Villiers, 1983:8). Hierdie Nederlandse onderrok hang dan boonop plek-plek uit deurdat daar “in die definisies van talle leksikale en subleksikale lemmas argaïese (dikwels Nederlandse) [...] woorde behou is” (in HAT³, 1994) (Carstens, 1995a:151). Nie een van die gemelde vakkundige bronne gee egter ’n omvangryke en empiries gebaseerde oorsig van die “Nederlandistiese” inslag van die woordeboek nie. Vrae soos die volgende is nog nie grondig beantwoord nie:

- Is die “Nederlandismes” in Afrikaanse woordeboeke werklik Nederlandse vorme, of is baie van hulle ouer vorme van Afrikaans wat mettertyd in gebruik geraak het, maar waarvan die gebruik tot in die negentigerjare kunsmatig deur woordeboeke bestendig is?
- Is daar voldoende bewyse dat die “Nederlandismes” net so oorgeneem of vertaal is uit Nederlandse woordeboeke?
- Is Afrikaanse handwoordeboeke soos HAT sedert die eerste uitgawe daarvan grondig hersien met betrekking tot die skraping van verouderde en “Nederlandistiese” materiaal wat via tweetalige Engels-Afrikaanse en Nederlandse woordeboeke daarin beland het?

In hierdie bydrae word gepoog om antwoorde op bogenoemde vrae te gee op grond van uitsprake deur toonaangewende Afrikaanse taalkundiges en meta-leksikograwe, maar veral op basis van die resultate van 'n empiriese ondersoek onder Afrikaanssprekende woordeboekgebruikers.

3. Metodologie

Weens die feit dat een van die outeurs van hierdie bydrae 'n tweetalige spreker van Nederlands en Afrikaans is, is 'n aantal voorbeelde van Nederlandse of Nederlandistiese inligting op basis van introspeksie in HAT³ geïdentifiseer. 'n Vraelys is daarna opgestel, waarin hierdie leksikale items gelys is. Daar is doelbewus leksikale items geselekteer wat met alledaagse Nederlandse leksikale items korrespondeer (d.w.s. stilisties relatief ongemerkte, hedendaagse Standaardnederlandse vorme), sodat hulle nie slegs tot 'n bepaalde gebruik sfeer beperk sou wees nie en dit as 'n moontlike rede vir die onbekendheid daarvan vir die respondente sou kon dien nie. Die respondente moes dan by elke leksikale item aantoon of hulle dit "ken" of nie. Indien die leksikale item aan hulle bekend was, moes daar aangedui word of dit "dikwels", "soms" of "nooit" self gebruik word (nie). Elke respondent is verder versoek om 'n voorbeeld te gee van die kontekstuele gebruik van die leksikale item (indien aangedui is dat dit aan hom/haar bekend is). Met behulp van hierdie kontrolemeganisme sou vasgestel kon word of die respondent inderdaad dieselfde betekenis as Nederlandsprekers aan die betrokke woordvorm heg.

Twee-en-dertig Afrikaanse moedertaalsprekers het aan die navorsingsprojek deelgeneem. Die verspreiding in terme van ouderdomsgroepe was soos volg:

Skoliere:	1
Studente (onder 25 jaar):	12
Volwassenes (25-30 jaar)	3
Volwassenes (30-40 jaar)	6
Volwassenes (40-60 jaar)	8
Volwassenes (bo 60 jaar)	2

Alhoewel die steekproef 'n relatief klein populasie behels het, en daar nie 'n eweredige verteenwoordiging van alle ouderdomsgroepe was nie, was die navorsers van oordeel dat die resultate gebalanseerd genoeg sou wees om gemotiveerde afleidings te maak.

Aanvullend tot die vraelys is later verdere moontlike "Nederlandismes" geïdentifiseer. Daar is deur middel van mondelinge vraagstelling, hoofsaaklik aan studente, ter kontrole vasgestel of hierdie woorde bekend is en of dit volgens hulle Standaardafrikaans is, al dan nie.

Verder is daar ook van vakkundige literatuur gebruik gemaak waarin bepaalde leksikale items as Nederlands getipeer word. Die navorsing wou ook toets of hierdie woorde as lemmas in HAT³ opgeneem is.

In aansluiting hierby is mikro- en makrostrukturele inligting uit HAT wat as “Nederlandisties” aangevoel is, vergelyk met dié by ooreenstemmende lemmas in *Van Dale Groot Woordenboek der Nederlandse Taal*¹⁰ (1982).

4. Bespreking van die resultate

4.1 Nederlandismes in die makrostruktuur

4.1.1 Inleiding

Van ’n handwoordeboek word verwag om die gebruiklike standaardwoordeskat van ’n taal te weerspieël (vgl. Carstens, 1995:337). Die samestellers van HAT³ verbind hulle weliswaar ook in paragraaf 2.1 van die “Voorwoord” daartoe. Daar word onomwonde verklaar dat HAT nie “’n volledige beeld en behandeling van die Afrikaanse woordeskat kan of wil gee nie. [...] Wat dit WIL doen, is om die algemeenste woorde van Standaardafrikaans op te neem”. Daar sou dus verwag kon word dat verouderende en verouderde lemmas tot die minimum beperk sou word, en indien sodanige leksikale items wel opgeneem sou word, hulle duidelik as sodanig geëtiketteer word. Aan egte, uitsluitlik Nederlandse woorde kan daar uiteraard geen ruimte afgestaan word nie.

4.1.2 Lemmas sonder etikette

In die “Voorwoord” (genommerde paragraaf 3.1) van HAT³ verklaar die Hoofredakteur: “Die ideaal is dat elke woord wat nie as neutraal beskou kan word en dus vrylik gebruik kan word nie, van ’n etiket voorsien word”. Hy vervolg deur te sê: “Ek het gesê die ‘ideaal’ is dat elke problematiese woord gemerk sal word. Ideale word egter moeilik bereik. Daar sal stellig dus gevalle ‘deurgeglip’ het, maar ek het dit erns gemaak om so presies moontlik te wees”.

Uit die resultate van die ondersoek het dit geblyk dat daar ten spyte van die ideaal tot markering van niestandaardwoordeskatitems ’n hele aantal Nederlandismes “deurgeglip” het. Die volgende lemmas in HAT, wat deur Nederlandssprekendes as alledaags gebruiklike Nederlands herken word, is deur al die Afrikaanssprekendes as onbekend getipeer: **stekker** (kontakprop), **stopkontak** (muurprop), **jarig** (verjaar) en **swyneboel** (rommel).

Uit die ondersoek het dit egter geblyk dat die begrip “Nederlandisties” gradeerbaar is in terme van spreker-persepsies. Sommige leksikale items, byvoorbeeld die bogenoemdes, word sonder enige twyfel deur respondente as “Nederlandismes” bestempel. Daar is egter ook leksikale items wat klaarblyklik

net tot die passiewe woordeskat van Afrikaanssprekendes behoort. Dit is woorde wat algemeen in Nederlands gebruik word, maar slegs aan sommige Afrikaanssprekendes bekend is, of vir hulle gedeeltelik deursigtig is. Afrikaanssprekendes ken wel die referent, maar gebruik gewoonlik sinonieme vir die "Nederlandse" woord. Voorbeelde is onder andere **agternaam** (van), **kapper** (haarkapper), **spaarpot** (spaarbussie) en **slagroom** (geklopte room). Vir ongeveer vyftig persent van die respondente was die betekenis van hierdie leksikale items onbekend, terwyl die ander vyftig persent die betekenis geken het, maar aangedui het dat hulle dit nooit self gebruik nie. Op basis van hierdie response kan bogenoemde leksikale items as "Nederlandisties" beskou word, hoewel in 'n mindere mate as eersgenoemde groep.

Nog 'n voorbeeld van 'n "Nederlandisme" wat sonder etiket in HAT (1994) opgeneem is, is die werkwoordelike gebruik van *fiets*:

fiets w. (gefiets) Met 'n fiets ry; fietsry: *Ek fiets kantoor toe.*

Al die respondente het die gebruik in 'n werkwoordelike funksie as Nederlands ervaar, en aangedui dat die gebruik in 'n ander sintaktiese funksie (as werkwoord) in Afrikaans foutief is.

Soos reeds gesuggereer, is die probleem van ongeëtiketteerde Nederlandismes nie uniek aan eentalige Afrikaanse woordeboeke nie. Ponelis (1992:81) lewer kritiek op die 1984-uitgawe van *Tweetalige Woordeboek* vanweë die opname van "Nederlandismes" soos **afdrui**p (afdrup), **afwasbak** (wasbak) en **duikel** (tuimel). Dieselfde "Nederlandismes" is as ongeëtiketteerde lemmas in HAT³ (1994) opgeneem. Dit wil dus voorkom asof vertalende Afrikaans-Engelse woordeboeke as een van die belangrikste bronne vir verklarende woordeboeke opgetree het, en steeds optree.

4.1.3 Nederlandismes met etikette

'n Etiket is "daardie inskrywing in 'n woordeboekartikel wat as merker optree om die lemma of 'n ander inskrywing se beperkinge ten opsigte van byvoorbeeld stylaard, gebruiksfrekwensie en geografiese voorkoms aan te dui" (Lombard, 1993:140). Markering met behulp van 'n etiket maak die woordeboekgebruiker dus daarvan bewus dat 'n sekere leksikale item tot 'n bepaalde taalgebruiksdomein (buiten standaardtaalgebruik) beperk is, byvoorbeeld 'n bepaalde stylvlak, tydperk, geografiese gebied of vakgebied; of dat die gebruiklikheid/gebruiksfrekwensie daarvan laag is. In bepaalde gevalle kan inperkings oorvleuel of selfs saamval, sodat die temporele etiket *verouderd*, die styletiket *deftig* en die gebruiklikheids-etiket *weinig gebruiklik* toepaslik sou kon wees. Jonger sprekers mag byvoorbeeld die woorde van 'n ouer generasie as hipergebruik of *deftig* ervaar.

In terme van die etiketomsrywings in die voorwerk van HAT is *deftig* egter per definisie ’n “Aanduiding dat ’n woord algemeen gebruik en verstaan word, maar in die gewone spreektaal as (ietwat) ‘hoog’, ‘geleerd’ e.d. aangevoel word, en dus nie sonder meer as neutraal in die spreektaal gebruik word nie”. Die woorde **bloot** (kaal), **heg** (heining van struik), **serius** (ernstig) en **sielig** (droewig), wat in HAT as *deftig* geëtiketteer is, is oor die algemeen deur die respondente as “onbekend” beskou, wat dan in terme van die fokus van die ondersoek daarop dui dat hulle “Nederlandisties” is. **Heg** en **sielig** was aan almal onbekend, terwyl **serius** deur ongeveer vyftig persent van die respondente as onbekend ervaar is (die ander vyftig persent het aangedui dat hulle die betekenis ken – of kan aflei – waarskynlik op grond van hulle vertroudeheid met die Engelse woord *serious*). Hulle gebruik dit egter nooit self nie. Slegs in die geval van **bloot** het die vraelyste aangetoon dat die etiket *deftig* vir moedertaalsprekers van Afrikaans gepas is.

Met uitsondering van **bloot** moet die bogenoemde leksikale items dan liefs nie in die makrostruktuur van toekomstige uitgawes van HAT opgeneem word nie. Indien die samestellers op basis van frekwensie en spreiding in ouer bronne meen dat hulle tog as lemmas in HAT opgeneem moet word, sou ’n etiket soos *verouderd* ’n aanduiding van die gebruiksinperking daarvan kon gee.

Die lemmas **skommel** (swaai, skoppelmaai), **kikker** (padda), **kameleon** (verkleurmannetjie) en **dupe** (slagoffer) is voorbeelde van woorde wat in HAT³ geëtiketteer is as *weinig gebruiklik* (*w.g.*). Volgens die etiketomsrywings in die voorwerk van HAT³ dui dit op “’n woord wat wel dwarsoor die taalgebied bekend is, maar waarvan die frekwensie om een of ander rede laag is”. Die resultate van die vraelys met betrekking tot hierdie vier leksikale items is soos hier onder uiteengesit word. Die respondente moes die toepaslike nommer na die betrokke woord skryf, en gebruiksvoorbeelde moes geformuleer word indien die betekenis van die woord bekend was:

1. Ken die woord, gebruik dit dikwels
2. Ken die woord, gebruik dit soms
3. Ken die woord, gebruik dit nooit
4. Woord is onbekend

dupe	31 respondente: 4; 1 respondent (ouer as 80 jaar): 1
kameleon	20 respondente: 4; 12 respondente: 3
kikker	17 respondente: 4; 8 respondente: 3; 6 respondente: 2; 1 respondent: 1 (Niemand het ’n aanvaarbare gebruiksvoorbeeld gegee nie.)

skommel 11 respondente: 4; 8 respondente: 3; 9 respondente: 2;
4 respondente: 1 (Slegs 1 persoon kon 'n korrekte
gebruiksvoorbeeld gee.)

Hieruit kan afgelei word dat die bogenoemde leksikale items óf onbekend is, óf slegs tot die passiewe woordeskat van Afrikaanssprekendes behoort (en laasgenoemde mag inhou dat die respondente 'n beperkte lees kennis van Nederlands het), maar dat dit nooit aktief gebruik word nie. Verwarring het voorgekom met verwante woordvorme in Afrikaans wat algeheel verskillende betekenisse as die Nederlands het. Heelwat van die respondente het byvoorbeeld aangedui dat hulle **kikker** en **skommel** ken en gebruik, maar uit die gebruiksvoorbeelde wat voorsien is, het dit geblyk dat die respondent 'n ander leksikale item in gedagte gehad het, byvoorbeeld **opkikker** in plaas van **kikker** (padda) en **melksommel** in plaas van **skommel** (swaai, skoppelmaai). Vir die meerderheid van die respondente was die "Nederlandse" betekenisonderskeiding van die woord onbekend. Daarom kan die gepastheid van die etiket w.g., wat aandui dat die lemmas as leksikale items in 'n lae frekwensie dwarsoor die taalgebied gebruik word, bevraagteken word.

Heelwat lemmas in HAT³ (1994) is as *verouderd* geëtiketteer. Volgens die etiketomskrywings in die voorwerk van die woordeboek is dit woorde "wat nog (dikwels) raakgeloop word maar tog in 'n mate in onbruik geraak het [...]". **Jongelui**, **jongeliede** (jong mense) en **bil** (boud) is voorbeelde van woorde wat as *verouderd* geëtiketteer is. In die geval van **jongelui** en **jongeliede** kan die gebruik van die etiket moontlik geregverdig word op basis daarvan dat ongeveer vyftig persent van die studente wat gerespondeer het dit wel geken het, maar dit nooit gebruik nie, en op basis daarvan dat die twee bejaarde persone (ouer as tagtig) aangedui het dat hulle die woorde soms of dikwels gebruik. Hierteenoor was die betekenis van **bil** vir almal onbekend. Dit laat die vermoede ontstaan dat **bil** 'n "Nederlandisme" is, eerder as 'n verouderde Afrikaanse woord. Weglating uit 'n hersiene uitgawe van HAT sou dus verantwoordelike leksikografiese optrede wees.

Volgens Lombard (1993:140) het "die grootste problematiek met betrekking tot etikettering [...] juis te doen met die gebrek aan wetenskaplikheid". Die redakteurs en medewerkers se intuïsie en ervaring dien dikwels as enigste basis vir die toekenning van etikette. Hierdie praktyk is daaraan te wyte dat leksikografiese woordeboeke in die verlede dikwels sonder die gebruik van 'n verteenwoordigende databasis saamgestel het (vgl. ook Gouws & Ponelis, 1992). Die gevolg hiervan is dat die leksikograaf met sy subjektiewe taalgevoel werk, in plaas van met die konteks, en gevolglik foutiewe geleiding verskaf.

Hoewel daar ten gunste van die derde uitgawe van HAT gesê kan word dat heelwat nuwe etikette sedert die vorige uitgawes bygevoeg is, is daar ook dié

lemmas wat reeds in die eerste uitgawe as *verouderd* of *weinig gebruiklik* geëtiketteer is, en weer in HAT³ (1994) met dieselfde etiket opgeneem is, byvoorbeeld *skommel*, *bil*, *laars* (stewel) en *envelop (-pe)* (koevert). Redakteurs van toekomstige uitgawes sal al hierdie lemmas noulettend moet nagaan en verantwoordelike besluite rondom skrapping moet neem op grond van 'n betroubare databasis.

4.2 Nederlandismes in die mikrostruktuur

4.2.1 Definisies

Zgusta (1971:257) stel aan definisies in verklarende woordeboeke onder andere die vereistes dat hulle geen argaïese, dialektiese, vulgêre of weinig gebruiklike woorde behoort te bevat nie. Vir verklarende Afrikaanse woordeboeke is die implikasie dat die metataal van die definisie duidelike, algemene Standaard-afrikaans moet wees sodat die betekenis van die lemma daardeur vir die woordeboekgebruiker duidelik word.

HAT³ (1994) fouteer in hierdie opsig deurdat daar in die definisies van talle lemmas argaïese (dikwels Nederlandse), superstandaard- en/of weinig gebruiklike woorde behou is (vgl. Carstens, 1995a:151). Die resultate van die ondersoek onderskryf hierdie stelling (outeurs se onderstreping in die voorbeelde):

saksyfer “Aantal kandidate wat in die eksamen gesak het.”

tandepasta “Middel in pastavorm om tande mee te reinig en te poets.”

Die feit dat definisies soms onafrikaanshede bevat, maak HAT minder gebruikersvriendelik vir moedertaalsprekers, en selfs ontoeganklik vir nie-moedertaalsprekers. Dit is in stryd met die gebruikersgerigte inslag van die “Voorwoord” (Carstens, 1995a:151).

4.2.2 Gebruiksvoorbeelde

In die “Voorwoord” van HAT³ (par. 4.) merk die samestellers tereg op dat die betekenis en gebruik van 'n woord dikwels eers duidelik word as dit in die konteks van 'n sin of frase gegee word. Daarom, word in die “Voorwoord” gesê, is in die derde uitgawe van HAT “vrylik” van voorbeeldsinne gebruik gemaak.

Drie tipes gebruiksvoorbeelde word onderskei, naamlik kollokasies, poëme en sitate. Van der Merwe (1997) toon oortuigend aan dat daar in HAT te veel van sitaatmateriaal uit die gekanoniseerde “hoë” letterkunde (poësie en prosa) van Afrikaans gebruik gemaak is. Heelwat van die voorbeeldmateriaal is ook weens die hoogs gestileerde aard daarvan dikwels nie verhelderend nie. Die poëme (selfgemaakte of geredigeerde voorbeelde) slaag weer dikwels nie daarin om die

sintaktiese, semantiese, stilistiese en pragmatiese eienskappe van die lemma, soos gebruiklik in huidige Standaardafrikaans, te belig nie. In HAT³ is daar 'n beduidende aantal poëme wat as "Nederlandisties" ervaar word. Die volgende voorbeelde dien ter stawing van hierdie stelling (die reaksies van die respondente word na elke voorbeeld aangedui):

J Gebruik dit in alledaagse kommunikasie

N Gebruik dit nie

serieus *Hy sien daar so serieus uit.* (32 respondente: N)

skaats *Die skaatse aanbind.* (32 respondente: N)

skeut *Gooi daar 'n skeut brandewyn by.* (26 respondente: N;
6 respondente: J)

sielig *Daar sielig uitsien.* (32 respondente: N)

'n Moontlike verklaring is dat hierdie gebruiksvoorbeelde regstreekse vertalings van gebruiksvoorbeelde uit Nederlandse woordeboeke is. Vergelyk byvoorbeeld die beduidende ooreenkomste met *Van Dale Groot Woordenboek der Nederlandse Taal* (outeurs se onderstreping):

HAT: **serieus** Ernstig: 'n *Saak serieus opneem.*
Van Dale: **serieus** ernstig: *een zaak serieus opnemen.*

HAT: **skaats** *Die skaatse aanbind.*
Van Dale: **schaats** *de schaatsen aanbinden.*

HAT: **sielig** Beklaenswaardig, jammerlik, droewig: *Daar sielig uitsien. Sielig alleen sit.*
Van Dale: **zielig** als (van) een arme ziel, meelijwekkend, beklagenswaardig: *ik vind hem echt zielig; er zielig uitzien, hij zit er zo zielig alleen.*

Ook in die geval van die gebruiksvoorbeelde wat by die lemmas **ses**, **spaarpot** en **stopkontak** gegee word, is die ooreenkoms tussen HAT³ (1994) en Van Dale¹⁰ (1982) merkwaardig:

HAT: **ses** *Iets in sesse deel.*
Van Dale: **zes** *Iets in zessen te delen.*

HAT: **spaarpot** 1. Bussie vir spaarpenninge.
2. Gespaarde geld: *Sy het 'n vet spaarpot.*

Van Dale: **spaarpot** 1. pot waarin spaarpenningen worden bewaard.
2. gespaard geld: *zij heeft een vette spaarpot.*

HAT: **stopkontak** 'n *Stopkontak aanbring.*
Van Dale: **stopcontact** *een stopcontact aanbrengen.*

Dit is onwaarskynlik dat die groot ooreenkoms tussen die definisies en gebruiksvoorbeelde in HAT en Van Dale bloot toevallig is. Hierdie voorbeelde rugsteun die opmerkings van Ponelis (1992:81) en De Villiers (1983:8), naamlik dat die tradisie van Nederlandse woordeboekvertaling steeds in die Afrikaanse leksikografie voortgesit word.

5. Slotsom

Hoewel die omvang van die navorsing wat vir hierdie bydrae onderneem is, relatief klein is, blyk die resultate uitsprake van taalkundiges soos De Villiers (1983), Gouws en Ponelis (1992) en Ponelis (1992) te bevestig, asook die intuitiewe aanvoeling van die navorsers in verband met die Nederlandistiese aard van bepaalde makro- en mikrostrukturele inligting in HAT³.

Op grond van die resultate van die ondersoek kan die gevolgtrekking gemaak word dat daar nog heelwat "Nederlandismes" in HAT³ (1994) voorkom. Talle woorde wat as lemmas opgeneem is, word deur Afrikaanse moedertaalsprekers as Nederlands ervaar, en 'n noemenswaardige getal woordeboekinskrywings blyk regstreekse vertalings uit Nederlandse woordeboeke te wees. As gevolg van die feit dat woordeboeke soos HAT nie 'n getroue weergawe van die Afrikaanse taalwerklikheid van vandag is nie, en steeds nie sensitief genoeg omgaan met die markering van die niestandaardwoordeskatlemmas nie, dra dit daartoe by dat normbepalende deskriptiewe bronne passiewe bevorderaars word van die diglottiese verwydering tussen kultuurtaal en omgangstaal. Leidinggewende Afrikaanse handwoordeboeke soos HAT behou dus ten spyte van 'n meer populistiese redaksionele beleid wat in die "Voorwoord" van die derde uitgawe uitgespel word, 'n "superstandaardkarakter". Daar moet dus heelhartig met Ponelis (1992:81) saamgestem word: "Een van die heel belangrikste wetenskaplike prioriteite vir Afrikaans is 'n nuwe wetenskaplike naslaanwoordeboek van die omvang van HAT waarin 'n betroubare en dinamiese beeld van Standaardafrikaans gebied word."

Bronnelys

- Bosman, D B. *et al.* 1931-1936. *Tweetalige Woordeboek*. Kaapstad : Nasionale Pers
- Carstens, A. 1994. Verklarende Afrikaanse Woordeboek³ as spieël van normverplasing. In: Hartevelt, P. (red.) *Lexicos 4*. Stellenbosch : Buro van die WAT. p. 249-281.
- Carstens, A. 1995a. 'n Kritiese beskouing van HAT³ (1994). In: Hartevelt, P. (red.). *Lexikos 5*. Stellenbosch : Buro van die WAT. p. 138-165
- Carstens, A. 1995b. Normverplasing en die Afrikaanse handwoordeboek van die negentigerjare. *Literator*, 16(3) 13-30
- De Villiers, M. 1983. *Nederlands en Afrikaans*. Goodwood : Nasionale Boekdrukkery.

- Geerts, G. & Heestermans, H. 1982. *Van Dale Groot Woordenboek der Nederlandse Taal*¹⁰. Utrecht/Antwerpen : Van Dale Lexicografie.
- Gouws, R.H. & Ponelis, F.A. 1992. Issues in the development of Afrikaans lexicography. *South African Journal of Linguistics: Supplement* 12.
- HAT³
- Kyk Odendal, F.F. e.a. 1994.
- Lombard, F.J. 1993. Etikette in sinchroniese verklarende woordeboeke. In: Hartevelt, P. (red.) *Lexikos* 3. Stellenbosch : Buro van die WAT. p. 140-151.
- Odendal, F.F., Schoonees, P.C., Swanepoel, C.J., Du Toit, S.J. & Booysen, C.M. (reds.) 1982. *Verklarende Handwoordeboek van die Afrikaanse Taal*². Johannesburg : Perskor.
- Odendal, F.F. e.a. (reds.) 1994. *Verklarende Handwoordeboek van die Afrikaanse Taal*³. Midrand : Perskor.
- Pheiffer, R.H. 1991. Afrikaans en Standaard-Nederlands. Botha, T.J.R. (red.) *Inleiding tot die Afrikaanse Taalkunde*. Pretoria : Academica. p. 72-95.
- Ponelis, F.A. 1992. Standaardafrikaans in oorgang. In: Webb, V.N. (red.) *Afrikaans na apartheid*. Pretoria : Van Schaik. p. 69-90.
- Ponelis, Fritz. 1993. *The development of Afrikaans. Duisburger Arbeiten zur Sprach- und Kulturwissenschaft* 18. Frankfurt am Main : Peter Lang.
- Raidt, E.H. 1976. Afrikaans en sy Europese verlede. Kaapstad : Nasou.
- Raidt, E.H. 1991. Ontwikkeling van Vroeë Afrikaans. In: Botha, T.J.R. (red.) *Inleiding tot die Afrikaanse Taalkunde*. Pretoria : Academica. p. 96-126.
- Scoltz, J. du P. 1980. *Wording en ontwikkeling van Afrikaans*. Kaapstad : Tafelberg.
- TW
- Kyk Bosman *et al.* 1931-1936.
- Van Dale Groot Woordenboek¹⁰
- Kyk Geerts & Heestermans, 1982.
- Van der Merwe, L.J. 1997. *Die opname van sitate in HAT*³. Pretoria : UP. (M.A.-verhandeling.)
- Van Rensburg, M.C.J. 1983. Nie-standaardvorme, variasiepatrone en Afrikaans uit die vorige eeu. In: Claassen, G.N. & Van Rensburg, M.C.J. (reds.) *Taalverskeidenheid*. Pretoria : Academica. p. 134-161.
- Van Rensburg, M.C.J. 1994. Die ontstaan van Afrikaans in 'n intertaalkonteks. In: Coetzee, A. & Olivier, G. (reds.) 1994. *Nuwe perspektiewe op die geskiedenis van Afrikaans*. Johannesburg : Southern. p. 167-180.
- Van Rensburg, M.C.J. (red.) 1997. *Afrikaans in Afrika*. Pretoria : Van Schaik.
- Zgusta, L. 1971. *Manual of lexicography*. The Hague : Mouton.
- Zgusta, L. 1989. The role of dictionaries in the genesis and development of the standard. In: Hausmann *et al.* (eds.) *Wörterbücher: Ein internationales Handbuch zur Lexikographie*. Zweiter Teilband. Berlin : De Gruyter. p. 70-79.